

Koreys va O‘zbek tillarida Lingvistik terminlarning sohaviy ko‘lami

Raximov Axmat Sulonovich¹
Ravshanova Asila Ulug‘bek qizi²

Annotatsiya: Ushbu maqolada lingvistik terminlarning umumiy xususiyatlari va jamiyatdagi o‘rni, o‘zbek tili tilshunosligida va boshqa ilmiy va amaliy sohalarida lingvistik terminlarning qo‘llanilishi ko‘rib chiqildi va misollar asosida isbotlab o‘tildi. Shu bilan birga koreys tili tilshunosligi va boshqa sohalarida, xususan, texnologiya va sun‘iy intellekt, tilni o‘qitish metodikasi, adabiyotshunoslik, sotsiolingvistika va madaniyat sohalarida ham lingvistik terminlarni uchratishimiz aytib o‘tildi va tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: lingvistik termin, fonetika, morfologiya, sintaksis, semantika, pragmatika, texnologiya, metodika, adabiyotshunoslik, tarjima, tilshunoslik tadqiqotlari, sotsiolingvistika va madaniyat

Lingvistik terminlarning sohaviy ko‘lami — bu tilshunoslikda ishlatiladigan ilmiy atamalarning ma‘lum bir sohaga tegishli ekanligini ko‘rsatuvchi tushunchadir. Har bir ilmiy yoki professional soha o‘ziga xos terminologiyani ishlab chiqadi, bu soha mutaxassislari o‘rtasida aniq va tushunarli muloqotni ta‘minlash uchun xizmat qiladi. Lingvistik terminlarning sohaviy ko‘lamini aniqlash orqali ularning ishlatilishi qaysi bilim yoki amaliyot sohasiga tegishli ekanligi aniqlanadi.

Misol uchun, lingvistikada fonetika, morfologiya, sintaksis, semantika kabi sohalar mavjud. Har bir soha o‘z terminlari va tushunchalarini o‘z ichiga oladi:

1. Fonetika – tovushlarning artikulyatsiyasi, akustikasi va sezish xususiyatlarini o‘rganadi. Fonetika sohasida “artikulyatsion baza”, “fonema”, “allofon” kabi terminlar qo‘llaniladi.
2. Morfologiya – so‘z tuzilmasini va so‘z yasash jarayonlarini o‘rganadi. Bu sohada “morfema”, “fleksiya”, “leksik birlik” kabi terminlar mavjud.
3. Sintaksis – so‘zlarning gapda joylashishi va grammatik munosabatlarini o‘rganadi. Sintaktik ko‘lamda “predikat”, “subyekt”, “ko‘makchi fe‘l” kabi tushunchalar ishlatiladi.
4. Semantika – so‘z va iboralarning ma‘nolarini o‘rganadi. Bu yo‘nalishda “denotatsiya”, “konnotatsiya”, “polisemantik birlik” kabi terminlar bor.

Terminlarning sohaviy ko‘lami, ularning kontekstga qarab ma‘no o‘zgarishlarini tushunishda muhimdir. Shu bois, tilshunoslikda har bir sohaga xos terminologiya chuqur o‘rganiladi va aniq ishlatiladi.

Lingvistik terminlarning sohaviy ko‘lami tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu mavzu lingvistika sohasidagi terminlarning har bir sohada qanday foydalanilishini va ularning semantik ko‘lamini o‘rganadi. Terminlar ilm-fan, texnologiya, madaniyat va boshqa sohalarida turli xil tushunchalarni ifodalashi va soha bo‘yicha o‘ziga xos ma‘nolarga ega bo‘lishi mumkin. Lingvistik terminlarning umumiy xususiyatlariga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

Termin – bu ilmiy sohada ma‘lum tushunchalarni aniq va qisqa ifodalash uchun ishlatiladigan so‘z yoki ibora.

Lingvistik terminlar tilshunoslikning turli sohalarida foydalaniladi va har biri ma‘lum semantik yuklamaga ega.

¹ Samarqand davlat chet tillari instituti Koreys filologiyasi kafedrasida o‘qituvchisi, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

² Samarqand davlat chet tillari instituti Koreys filologiyasi kafedrasida stajyor-o‘qituvchisi, 2-kurs magistr

Impact Factor: 9.9**ISSN-L: 2544-980X**

Har bir termin ma'lum bir tilda ifodalangan bo'lsa-da, ularning ma'nosi ko'p hollarda xalqaro miqyosda tushunarli bo'ladi. Masalan, morfologiya, fonetika, semantika, sintaksis kabi atamalar barcha tillar uchun umumiy ilmiy tushunchalarni ifodalaydi.

Lingvistik terminlar turli sohalarda o'z o'rniga ega. Misol uchun adabiyot lingvistik terminlari adabiyot tahlilida asarlarning til strukturasi o'rganishda ishlatiladi. Leksikologiya (so'z boyligini o'rganish), stilistika (stil va uslub tahlili) kabi terminlar adabiyotshunoslikda keng qo'llaniladi. Psixolingvistika psixologiya va lingvistika chegarasida turgan soha. Bu yerda til idrok etish, til o'rganish, psixolingvistik jarayonlar kabi terminlar til va inson psixologiyasi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishda qo'llaniladi. Kompyuter lingvistikasi tilshunoslik va texnologiyalarni birlashtirgan soha bo'lib, unda natural tilni qayta ishlash, sun'iy intellekt, leksikal tahlil kabi atamalar ishlatiladi.

Har bir soha o'ziga xos lingvistik terminlar tizimini yaratadi. Masalan, tibbiyotda medikoleksika, yuridikada yuridik lingvistika kabi maxsus terminlar mavjud.

Bitta atama turli sohalarda turli ma'noga ega bo'lishi mumkin. Masalan, diskurs atamasi adabiyotda o'zgacha tushunchani ifodalasa, ijtimoiy fanlarda siyosiy va madaniy nutqni anglatadi.

Yangi texnologiyalar va fanlar rivojlanishi bilan lingvistik terminlar ham yangilanib boradi. Masalan, internet va raqamli kommunikatsiyalarning rivojlanishi natijasida kiberlingvistika, tilning raqamli modeli, onlayn kommunikatsiya kabi yangi terminlar shakllangan. Globalizatsiya natijasida turli tillar o'rtasidagi til o'zaro ta'sirining oshishi bilan yangi terminlar shakllanadi yoki mavjudlari o'zgaradi.

Koreys tili lingvistikasi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu tilning grammatik tuzilishi, tovush tizimi va semantikasi boshqa tillardan sezilarli darajada farq qiladi. Koreys tilida ishlatiladigan lingvistik terminlar har bir sohada muayyan nuqtalarni belgilash va tilshunoslikda aniq tahlillarni amalga oshirish uchun ishlatiladi. Quyida koreys tilshunosligida lingvistik terminlarning sohaviy ko'lami va ularning muhim jihatlari haqida kengroq ma'lumot beriladi.

1. Fonetika va Fonologiya

Koreys tili tovush tizimi bo'yicha unli va undosh tovushlarga asoslanadi. Fonetika va fonologiya koreys tilida o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, maxsus terminlar bilan ifodalanadi. Koreys tilida undosh va unli tovushlarning talaffuzi va ularning kombinatsiyalari bir qancha fonetik qoidalar bilan belgilanadi.

Fonetika terminlari:

자음 — undosh tovushlar. Koreys tilida uch xil undosh darajasi mavjud:

평음 — kam chayqaluvchi undoshlar.

경음 — kuchli undoshlar.

격음 — aspiratsiyalangan undoshlar.

모음 — unli tovushlar. Koreys tilida 10 ta asosiy unli tovush mavjud: a, eo, o, u, i, va boshqa qo'shimcha diftonglar (aralash tovushlar).

받침 — bo'g'inning oxiridagi undosh tovush, bu tovushlar faqat bo'g'in oxirida paydo bo'lib, talaffuzda va yozuvda muhim o'rin tutadi.

연음 — tovush birlashishi. Koreys tilida tovushlar bir gapda o'zaro birlashganda, ba'zan q'shib talaffuz qilinadi, bu hodisa talaffuz jarayonida ko'p uchraydi.

Fonologiya terminlari:

음운 — fonema. Koreys tilida bu tovushlarning minimal birliklarini belgilashda ishlatiladi.

음절 — bo'g'in. Har bir koreys so'zi bo'g'inlardan tashkil topgan va har bir bo'g'in o'zining alohida tovush birliklariga ega.

모음조화 — unli tovushlarning uyg'unlashuvi. Koreys tilida tovush uyg'unligi qoidasi mavjud bo'lib, bu qoidaga ko'ra, ba'zi unli tovushlar bir-biri bilan uyg'unlashib keladi.

2. Morfologiya

Koreys tili agglutinativ til bo'lib, ya'ni grammatik ma'nolar qo'shimchalar orqali ifodalanadi. Morfologiyada koreys tiliga xos bo'lgan ko'plab maxsus terminlar mavjud bo'lib, ular so'z yasalishi va grammatik tuzilmalarga asoslangan.

Morfologik terminlar:

어근 — ildiz. So'zning ma'nosini belgilovchi asosiy qism.

접사 — qo'shimchalar. Bu so'z ildiziga qo'shib, turli grammatik ma'nolarni ifodalaydi.

접두사 — prefikslar (so'z boshida qo'llaniladi).

접미사 — suffikslar (so'z oxirida qo'llaniladi).

어미 — fe'lga yoki sifatga qo'shiladigan grammatik qo'shimcha. Koreys tilida fe'l va sifatlar ma'lum bir ohang, daraja yoki vaqtga moslashgan qo'shimchalar bilan ishlatiladi.

조사 — yordamchi so'zlar yoki postpozitsiyalar. Bu yordamchi so'zlar gap elementlarini bog'lash va grammatik munosabatlarni aniqlashda xizmat qiladi. Masalan, 는 subyekt, 을/를 obyekt, bildiradi.

Turlari:

파생어 — derivatsiya, ya'ni yangi so'zlarni qo'shimchalar yordamida yasash jarayoni.

복합어 — kompozitsion so'zlar, ya'ni ikki yoki undan ortiq so'z birlashib, yangi so'z yasaydi.

3. Sintaksis

Koreys tilining sintaktik tuzilishi odatda subyekt-obyekt-fe'l (SOV) tartibida keladi. Sintaksis koreys tilida gap tuzilishi va grammatik birliklarning o'zaro munosabatlarini ifodalaydi.

Sintaktik terminlar:

주어 — subyekt (gapning ega qismi).

목적어 — obyekt (fe'l bilan bog'langan qism).

서술어 — predikat yoki fe'l, bu gapda asosiy harakat yoki holatni ifodalaydi.

관형어 — aniqlovchi, o'ni aniqlab, uning qandayligini bildiruvchi so'z.

부사어 — ravishli birikma, fe'l yoki sifatga aniqlik kirituvchi qism.

보어 — to'ldiruvchi, gapdagi subyektning holati yoki xususiyatini to'ldiradi.

Sintaksisda postpozitsiyalar (조사) o'ziga xos rol o'ynaydi va gap elementlari o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashga yordam beradi. Shuningdek, sintaktik birliklarning joylashuvi ko'makchi so'zlar orqali ifodalanadi.

4. Semantika

Semantika koreys tilida so'zlarning ma'nolarini, ularning boshqa birliklar bilan munosabatlarini o'rganadi. Koreys tilida so'zlarning ma'nosi ko'pincha kontekst va darajaga qarab o'zgaradi.

Semantik terminlar:

의미 — ma'no. So'z va iboralarning ifodalovchi tushunchalari.

동义词 — sinonimlar. Koreys tilida ma'nosi bir-biriga yaqin so'zlar.

반义词 — antonimlar, ya'ni ma'nosi qarama-qarshi bo'lgan so'zlar.

다의어 — polisemiya, bir soʻzning bir nechta maʼnoga ega boʻlishi.

비유어 — metaforik maʼnoli soʻzlar yoki iboralar.

Koreys tilida maʼnolar kontekstga sezilarli darajada bogʻliqdir. Ayniqsa, hurmat darajalari va formal/norasmiy til koʻrsatkichlari soʻzning aniq maʼnosini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

5. Pragmatika

Pragmatika koreys tilida muhim ahamiyatga ega boʻlgan soha boʻlib, tilni ishlatish konteksti, ijtimoiy munosabatlar va nutq vaziyatiga asoslangan. Koreys tilida nutq jarayonida hurmat koʻrsatish darajasi muhim pragmatik vositadir.

Pragmatik terminlar:

존댓말 — hurmat tili. Bu shakl koʻpincha ijtimoiy maqomga bogʻliq ravishda ishlatiladi.

반말 — norasmiy til, yaqin doʻstlar, tengdoshlar yoki kichik yoshdagi odamlar bilan muloqotda ishlatiladi.

높임말 — yuqori darajadagi hurmatli til.

체언 — shaxsning ijtimoiy maqomini ifodalovchi til birliklari.

Pragmatika doirasida kontekstual munosabatlarni tushunish, intonatsiya va gap mazmuni alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, koreys tilida odatiy intonatsiya soʻzning maʼnosiga katta taʼsir koʻrsatadi.

Koreys tili lingvistik terminlari tilshunoslikdan tashqari boshqa ilmiy va amaliy sohalarda ham keng qoʻllaniladi. Ular turli sohalarda tilning ishlatilishini tahlil qilish, texnologiya va adabiyotlardan tortib taʼlim tizimi, tarjima, til oʻqitish va kompyuter lingvistikasi kabi yoʻnalishlarda qoʻllaniladi. Koreys tilidagi lingvistik terminlar, xususan, fonetika, morfologiya, sintaksis va pragmatika sohalaridagi tushunchalar boshqa mutaxassisliklar va fanlar bilan chambarchas bogʻlangan. Quyida koreys tili lingvistik terminlarining boshqa sohalardagi qoʻllanilishi haqida batafsil maʼlumot beriladi.

1. Texnologiya va Sunʼiy Intellekt

Koreys tilshunosligi lingvistik terminlari, xususan, kompyuter lingvistikasi va sunʼiy intellekt (AI) texnologiyalarida keng qoʻllaniladi. Masalan, tilni qayta ishlash texnologiyalarida (Natural Language Processing — NLP) koreys tilining oʻziga xos grammatik va fonetik xususiyatlari hisobga olinadi:

자연 언어 처리 — tabiiy tilni qayta ishlash.

형태소 분석 — morfologik tahlil. Kompyuter tili dasturlarida soʻzlarning morfologik tahlilini amalga oshirish uchun koreys tilining agglyutinativ tuzilishi muhim rol oʻynaydi.

음성 인식 — ovozni aniqlash. Koreys tilining fonetik va fonologik xususiyatlarini chuqur tushunish orqali ovoz tanish texnologiyalarida qoʻllaniladi.

자동 번역 — avtomatik tarjima. Koreys tilining sintaktik va semantik jihatlarini hisobga olgan holda, tarjima texnologiyalarida lingvistik terminlar qoʻllaniladi.

2. Tilni oʻqitish va taʼlim tizimi

Lingvistik terminlar koreys tilini oʻrgatishda ham muhim ahamiyatga ega. Xususan, xorijiy talabalar va til oʻrganuvchilarga koreys tilini oʻrgatishda bu terminlar ishlatiladi:

문법 교육 — grammatikani oʻrgatish. Lingvistik terminlar koreys tilining morfologik va sintaktik tuzilmalarini tushuntirishda qoʻllaniladi.

어휘 교육 — leksikani oʻrgatish. Bu sohada semantik va pragmatik terminlar oʻquvchilarga soʻz maʼnolari va ularning ishlatilish kontekstlarini tushuntirish uchun qoʻllaniladi.

Impact Factor: 9.9**ISSN-L: 2544-980X**

발음 교육 — talaffuzni o'rgatish. Fonetika va fonologiya koreys tilini o'rganayotganlarga to'g'ri talaffuzni o'rgatish uchun ishlatiladi.

3. Adabiyotshunoslik

Koreys adabiyotini tahlil qilishda lingvistik terminlar, ayniqsa, semantika va pragmatika sohalaridagi tushunchalar adabiy asarlarning tilini tahlil qilishda qo'llaniladi:

문체론 — stilistika. Koreys adabiyotida muallifning uslubi va nutqiy o'ziga xosligini o'rganishda morfologik va sintaktik terminlar muhimdir.

의미론 — semantika. Asarlarning ma'nosini tahlil qilishda semantik tushunchalar ishlatiladi, chunki asarlarning chuqur ma'nosini tushunish uchun til birliklarining ma'nosini yaxshi bilish kerak.

담화 분석 — diskurs tahlili. Bu adabiy asarlarning qahramonlari orasidagi muloqot, kontekst va ijtimoiy munosabatlarni tahlil qilish uchun lingvistik pragmatika terminlari qo'llaniladi.

4. Tarjima

Tarjima jarayonida lingvistik terminlar, xususan, koreys tilining semantika va sintaksis terminlari tarjimonlarga til tuzilmalarini boshqa tillarga aniq ifodalashda yordam beradi:

번역학 — tarjima ilmi. Lingvistik tahlillar tarjima jarayonida koreys tilining grammatik tuzilmalari va boshqa tillar o'rtasidagi bog'lanishni tushunish uchun qo'llaniladi.

의역 — erkin tarjima, bunda pragmatik elementlar muhim o'rin tutadi, chunki har bir til o'ziga xos madaniy va ijtimoiy elementlarga ega.

직역 — so'zma-so'z tarjima, bunda morfologik va sintaktik tuzilmalar tarjima jarayonida tahlil qilinadi.

5. Tilshunoslik tadqiqotlari

Koreys tilidagi lingvistik terminlar tilshunoslik tadqiqotlarida asosiy vosita sifatida ishlatiladi. Koreys tili bilan bog'liq fonetik, morfologik, sintaktik va pragmatik tadqiqotlar bu sohadagi terminlardan foydalanishni talab qiladi:

대조 언어학 — kontrastiv tilshunoslik. Koreys tilini boshqa tillar bilan solishtirishda lingvistik terminlar koreys tilining o'ziga xos xususiyatlarini tushuntirishda ishlatiladi.

사회 언어학 — sotsiolingvistika. Koreys jamiyatida tilning qo'llanishi, hurmat darajalari va ijtimoiy maqomlar tilshunoslik terminlari orqali tushuntiriladi.

역사 언어학 — tarixiy tilshunoslik. Koreys tilining tarixiy rivojlanishini o'rganishda lingvistik terminlar ishlatiladi, bu orqali tilning o'zgarish jarayonlari tahlil qilinadi.

6. Sotsiolingvistika va madaniyat

Koreys tilining sotsiolingvistik jihatlari ham lingvistik terminlar yordamida tahlil qilinadi. Masalan, koreys tilidagi 존댓말 va 반말 kabi til shakllari madaniy kontekstda katta rol o'ynaydi:

사회적 지위 — ijtimoiy maqom. Koreys tilida hurmat darajalari va til shakllari jamiyatdagi ijtimoiy maqomlar bilan bog'liq bo'lib, bu sotsiolingvistik tadqiqotlarda qo'llaniladi.

언어와 문화 — til va madaniyat. Koreys tilida nutq shakllari madaniy va ijtimoiy munosabatlarga bog'liq bo'lib, tilning ma'lum bir ijtimoiy qatlamda qanday qo'llanilishi lingvistik terminlar orqali tushuntiriladi.

Xulosa:

Lingvistik terminlarning sohaviy ko'lamini keng va har bir soha o'zining maxsus atamalar tizimiga ega. Ushbu terminlar yordamida ilmiy fikrlarni aniq va tushunarli ifodalash, tahlil qilish osonlashadi. Hozirgi kunda turli sohalar kesimida tilshunoslikni rivojlantirish va yangi terminlar yaratish zamonaviy

Impact Factor: 9.9**ISSN-L: 2544-980X**

ilmiy jarayonning ajralmas qismidir. Koreys tili lingvistik terminlari ko‘plab sohalarda keng qo‘llaniladi va bu terminlar nafaqat tilshunoslik bilan cheklanib qolmay, balki texnologiya, adabiyot, tarjima, ta‘lim, sotsiolingvistika va madaniyat tadqiqotlarida ham muhim ahamiyatga ega. Har bir sohada lingvistik tushunchalar koreys tilining o‘ziga xos grammatik va semantik jihatlarini tushunishga, tilni aniq va to‘g‘ri ifodalashga yordam beradi. “O‘zbek va koreys tillarida lingvistik terminlarning sohaviy ko‘lami” mavzusi ikki tildagi lingvistik terminlarni o‘rganish va taqqoslash orqali koreys tilini o‘zbek tilida o‘qitish jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi. Maqolada koreys va o‘zbek tillarida mavjud lingvistik atamalarni o‘rganishning o‘ziga xos jihatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jihatlar o‘z navbatida koreys tilini o‘rganayotgan o‘zbek tilidagi talabalarning tilni o‘zlashtirishini yengillashtiradi va ularning tilshunoslik terminologiyasini to‘g‘ri anglashlariga xizmat qiladi.

Shuningdek, ikki tilli – o‘zbekcha-koreyscha yoki koreyscha-o‘zbekcha lug‘atlarning ishlab chiqilishi koreys tilini o‘qitish jarayonini yengillashtiradi. Bunday lug‘atlar lingvistik atamalarni izohlashda katta yordam beradi, bu esa tilshunoslik va tilni o‘rganuvchilar uchun samarali manba sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, ikki tilli lug‘atlarning mavjudligi o‘quv jarayonida o‘zbek tilida o‘qiyotganlarga koreys lingvistik atamalarini ona tilida tushunish imkonini yaratadi. Bunday lug‘atlar nafaqat lingvistik terminologiyani chuqur o‘rganishga, balki ikki xalq o‘rtasidagi ilmiy aloqalarni rivojlantirishga ham turtki beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Irisqulov.M.T. – “Tilshunoslikka kirish”, Yangi asr avlodi, Toshkent-2009.
2. Xolmanova Z.T - “Tilshunoslikka kirish”, Toshkent-2007.
3. Sharipova O‘, Yo‘ldoshev I. – “Tilshunoslik asoslari”, Toshkent-2006
4. Sobirov A. – “Tilshunoslik va terminologiya”
5. Tursunov U. O‘zbek terminologiyasi, Toshkent – 1993
6. O‘rayeva D, Quvvatova D. – jahon adabiyoti terminlarining qisqacha izohli lug‘ati. Toshkent – 2019.
7. Quronov D. adabiyotshunoslik lug‘ati, Toshkent – 2013.
8. Safarov Sh.S. Pragmalingvistika, Toshkent – 2008.
9. ISO/IEC Information technology – vocabulary, international organization for standardization, 2015
10. Odilov Y. Ayrim sotsiolingvistik atamalar haqida, ISFT ilmiy-uslubiy jurnal, 2024/1-son
11. Sodiqov Z, Abdurahmonova D, Tarjimashunoslik terminlarining ko‘ptilli lug‘at-ma‘lumotnomasi, Namangan-2013.
12. Lee Iksop and S. Robert Ramsey,– “The Korean Language”, State university of New York Press, 1941
13. Ho-min Sohn,– “Korean Language in Culture and Society”, KLEAR textbooks in Korean Language, 2006
14. Samuel E Martin. – “A Reference Grammar of Korean: A Complete Guide to the Grammar and History of the Korean Language”, Charles E. Tuttle Publishing Co., Inc. 1992.
15. Sungdai Cho, and John Whitman,– “The Cambridge Handbook of Korean Linguistics”, Cambridge University Press, 2022
16. John Lyons, – “Introduction to Theoretical Linguistics”, Cambridge university press, 1968
17. Harris, Z. – “Methods in Structural Linguistics”, University of Chicago Press, 1960

